

Jan Poppes Hommes: e
scherpzinnige man met

Vrijdenker m

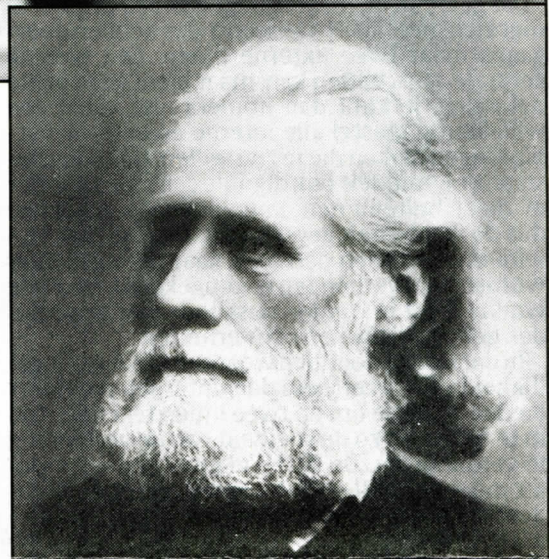
Zaterdag
20 januari
2001

Z Pionier

◀ Het in 1883
gebouwde
Hotel Hom-
mes. Rechts in
de deuropen-
ing staat
dochter
Gezina, die na
het overlijden
van haar moe-
der als hoofd
van de huis-
houding
fungeerde.

mes: een vreemde,
n met stokpaardjes

r met hotel

▲ Jan Poppes Hommes met zijn tweede vrouw Pieterke Winter.

Vrijdenker m

Ferdinand Domela Nieuwenhuis noemde hem 'een scherpzinnig man' toe: 'maar met stokpaardjes'. Zijn jongste dochter omschreef hem als 'een scherpzinnig man' maar dan wel in positieve zin. We hebben het over Jan Poppes Hommes, een socialisme in Oost-Groningen tijdens de laatste decennia

Jan Poppes Hommes (1843-1916) zette zich vol overtuiging in voor de belangen van de hardwerkende arbeider, die hij niet alleen in woorden en door middel van brochures maar ook met daden ondersteunde. Hij stak zelf eveneens de handen uit de mouwen, en hij durfde het reeds toen aan gelijk loon voor gelijke arbeid uit te betalen. Zijn in 1883 uit straatklinkers opgetrokken Hotel Hommes te Finsterwolde, een in die dagen opvallend luxueus etablissement, werd het trepunt - en volgens menig andersdenkende het 'broeiness' - voor tal van gelijkgezinden, die van heinde en ver naar het Oldambt reisden om kopstukken uit de arbeidersbeweging te horen spreken, die op initiatief van Hommes naar deze uithoek kwamen om hun idealen uit te dragen.

Door **Heinz Wallisch**

Zijn onjuist uitgelegde en daardoor beruchte brochure van omstreeks 1885 over het 'Neemen eetrecht' heeft de gemoederen tot ver buiten Oost-Groningen langdurig beziggehouden. Dat hij op tegenstand van de bezittende klassen - 'dikke boeren' en de goeode burgerij - zou stuiten, was in die tijd en omstandigheden onvermijdelijk. Tussen Ferdinand Domela Nieuwenhuis en Jan Hommes groeide al snel wederzijds respect en vertrouwen, resulterend in een levenslange vriendschap. Samen ondernamen ze in 1904 een tocht vanuit Nederland naar het 'Vrijdenkerskongres' te Rome.

Doordat de jonge Jan Hommes (geboren op 26 juni 1843 te Bellingwolde) als arbeiderskind niet meer dan lager onderwijs had genoten, werd hij, veertien jaar oud, reeds koopman, maar enige tijd later ging hij aan de slag als smidsknecht, hetgeen hij zeven jaar zou volhouden. In 1868, toen hij met Grietje Swarts trouwde, vestigde hij zich in Finsterwolde, en ging hij na enige tijd met enkele losse arbeiders zonder meesters of bazen aan de slag: grondwerk, dijken- en wegeaanleg, en ...men kreeg er gelijk loon voor gelijk werk. Ondanks het feit dat dit in arbeiderskringen met open oren en armen moet zijn ontvangen, viel de groep na tegenslagen uiteen, en ging Hommes als particulier aannemer alleen verder. Ook in die functie trof het noodlot hem: als gevolg van stormschade in 1877 werd hij failliet verklaard. Daardoor gaf hij de moed echter niet op en hij vestigde zich als kastelein annex zaalverhuurder; daarnaast handelde hij in bouwmaterialen.

Zes kinderen

Met zijn eerste vrouw kreeg hij zes kinderen; eenmeisje stierf tien dagen na haar geboorte. Na twaalf jaar huwelijk overleed zijn vrouw, 33 jaar oud, op 1 december 1880. Precies anderhalf jaar later trad Hommes opnieuw in het huwelijk: met Pieterke Winter, die vanaf haar geboorte te Finsterwolde woonde. Samen kregen ze vijf kin-

deren, drie jongens, twee meisjes. Een jongen, Roelf, leefde slechts zo'n drie maanden. De volgende zoon, die ruim twee jaar later werd geboren, kreeg ook weer de naam Roelf. De tweede mevrouw Hommes stierf in 1901 op tweeënveertigjarige leeftijd. Tot 1915 bleef Hommes in Finsterwolde wonen, daarna verhuisde hij naar de Stad. Daar betrok hij een woning aan de Hereweg, waar hij een jaar later als gevolg van een zware bronchitis op 73-jarige leeftijd overleed. Het heeft hem veel verdriet gedaan dat geen van zijn kinderen zijn strijd heeft voortgezet.

In de Groninger Encyclopedie van K. ter Laan (1954) komt Hommes' naam alleen voor in verband met zijn hotel, dat wordt omschreven als *het middelpunt van de arbeidersbeweging omstreeks 1890*. De Nieuwe Groninger Encyclopedie (1999) wijdt geen artikel aan Jan Poppes Hommes en zijn hotel.

Bolwerk

Van straatklinkers liet Hommes in 1883 te Finsterwolde een voor die tijd luxueus hotel bouwen, waarvan hij een deel verhuurde aan de gemeente. Hij legde een warme belangstelling aan de dag voor het opkomend socialisme en bezocht daarom de eerste propagandavergaderingen die in het Noorden waren belegd door Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919), prominent voorman van de arbeidersbeweging in Nederland sedert 1879. Vanaf 1886 nodigde Hommes zelf sprekers met een socialistische overtuiging uit - en daarnaast ook radicale anarchist - om toespraken in zijn etablissement te houden. Als gevolg daarvan groeide Hotel Hommes uit tot een stevig bolwerk van die nieuwe denkbeelden.

Eppo Veldkamp, geboren in 1915 als zoon van Gezina Hommes - Jan Poppes' jongste dochter (1889-1971) -, heeft zijn opa niet meer bewust meegemaakt, hij was goed een jaar oud toen Hommes overleed. Wel weet hij het een en ander over die grootvader te vertellen: „Mijn moeder noemde hem een vreemde man, maar dan wel in de zin van bijzonder. Zelf gebruikte ze daarbij ook het begrip positief. Opa was toen al vegetariër en deed ook aan naakt zonnebaden. Hij had een omheining om de tuin laten maken en daar kon hij dan dagen zitten. Hij schreef er onder meer zijn artikelen. Omdat hij ook in die zin erg productief was, groeide in het dorp de tegenstand van de zijde van vooral de bezittende klasse - en in zo'n dorp waren dat voornamelijk de boeren -, want die man was gevaarlijk! Opa kwam voor de arbeider op, en in die tijd was een arbeider geen mens: hij was nodig, maar verder kon je hem in de sloot gooien. En vooral toen opa zelf wat ging doen: werken aan dijken daar in de polder - 'in commune', en dat betekende in de praktijk allemaal gelijk op werken en allemaal gelijk verdienen! -, begreep men er in Finsterwolde helemaal niets meer van. Als er een arbeider bij hem kwam en vertelde dat zijn geit of zijn

schape dood was, dan tastte opa in de buidel en zei: koop maar een nieuwe.”

„Toen kwam die relatie met Domela Nieuwenhuis, en kregen ze die vergaderingen in het hotel. Verder verschenen opa's artikelen in de krant dat irriteerde vooral de boeren. Regelrecht in stand kwamen ze niet, maar ze hadden er heel veel moeite mee, en als gevolg daarvan gingen ze hem mijden. Het betekende voor zijn zoon omzetverlies, maar dat nam hij op de koop toe. Het ging mijn opa toch niet om zijn eigen gewin maar puur voor de gemeenschap, en in eerste instantie voor de kleine man.

„Opa Hommes was zeer gelieerd aan bouw- en bouwmaterialen, en dat heeft zijn weerslag op de familie gevonden: twee van zijn jongens architect geworden, en een is in de handel met bouwmaterialen terechtgekomen. Door het werk heeft hij goed geld verdiend, vertelde mijn moeder, maar hij bleef er niet op zitten; er was ook nooit geld: de studies van die jongens, huren voor hun kamers - dat kostte ook nogal wat...

„Hij heeft alle kinderen goed laten leren. Een van zijn zoons is opperhoutvester geworden onder meer in Nederlands Oost-Indië, een andere jongen werd ingenieur bij de Nederlandse Spoorwegen, een derde werd eveneens spoorwegingenieur, eerst in Transvaal en later in Nederland. Een van de zonen ging naar Amerika en kwam na de Eerste Wereldoorlog terug als kapitein van een duikboot. Overigens was de opa ook ten aanzien van zijn dochters erg streng. In dat opzicht was hij zijn tijd vooruit, en dat soort mensen kweekt altijd weer stand. Hij liet mijn moeder als vijftienjarige in een kamer wonen in Groningen om er de huisschool te bezoeken en daarnaast Franse les te nemen. Dat was in die tijd een hele sensatie: een meisje uit zo'n dorp op kamer in de Stad! De opa's tweede vrouw ook al jong was overleden, moest mijn moeder die huishouding runnen. Dat was, met al die dienstbodes voor het hotel inbegrepen, een hele onderneming. Op een foto van die oude ansichtkaart met Hotel Hommes staat ze, met een wit schort voor, op de stoep. Het huis in Finsterwolde waar ze woonde - en waar ook alle kinderen zijn geboren - was prachtig. Het staat er nu nog, schuin tegenover het hotel.”

Neem- en eetrecht

Meer dan een eeuw voordat bisschop Musken veel opzien baarde met zijn uitspraak dat waarachtig hongerende wel een brood 'zougen' nemen', had Jan Poppes Hommes het *neem- en eetrecht* verdedigd. Vooral de onjuiste uitspraak door derden had, evenals bij de bisschop in de jaren dertig, veel deining veroorzaakt. Tegenstander onder wie als progressief bekenden, beweert dat hij wilde aanzetten tot het vrij bevoleggen op (lees: stelen van) kleding, gereedschap of iets anders, en men dit desnoods 'de ogen van den rechtmatigen bezitter ver-

emde hem 'een scherpzinnig man' en Frederik van Eeden voegde daar aan
ongste dochter omschreef hem aan haar kinderen als 'een vreemde man',
e hebben het over Jan Poppes Hommes, pionier van het anarchistisch
ningen tijdens de laatste decennia van de negentiende eeuw.

schaap dood was, dan tastte opa in de buidel en zei: koop maar een nieuwe."

„Toen kwam die relatie met Domela Nieuwenhuis, en kregen ze die vergaderingen in het hotel. Verder verschenen opa's artikelen in de krant, en dat irriteerde vooral de boeren. Regelrecht in opstand kwamen ze niet, maar ze hadden er wel heel veel moeite mee, en als gevolg daarvan gingen ze hem mijden. Het betekende voor zijn zaak omzetverlies, maar dat nam hij op de koop toe. Het ging mijn opa toch niet om zijn eigen gewin, maar puur voor de gemeenschap, en in eerste instantie voor de kleine man.

„Opa Hommes was zeer gelieerd aan bouwen en bouwmaterialen, en dat heeft zijn weerslag in de familie gevonden: twee van zijn jongens zijn architect geworden, en een is in de handel in bouwmaterialen terechtgekomen. Door het vele werk heeft hij goed geld verdiend, vertelde mijn moeder, maar hij bleef er niet op zitten; er was ook nooit geld: de studies van die jongens, huur voor hun kamers - dat kostte ook nogal wat..."

„Hij heeft alle kinderen goed laten leren. Een van zijn zoons is opperhoutvester geworden, onder meer in Nederlands Oost-Indië, een andere jongen werd ingenieur bij de Nederlandse Spoorwegen, een derde werd eveneens spoorwegingenieur, eerst in Transvaal en later ook nog in Nederland. Een van de zonen ging naar Amerika en kwam na de Eerste Wereldoorlog terug als kapitein van een duikboot. Overigens kun je die opa ook ten aanzien van zijn dochters modern noemen. In dat opzicht was hij zijn tijd ver vooruit, en dat soort mensen kweekt altijd weerstand. Hij liet mijn moeder als vijftienjarige al op kamer wonen in Groningen om er de huishoudschool te bezoeken en daarnaast Franse les te nemen. Dat was in die tijd een hele sensatie: een meisje uit zo'n dorp op kamer in de Stad! Doordat opa's tweede vrouw ook al jong was overleden, moest mijn moeder die huishouding runnen. Dat was, met al die dienstbodes voor het hotel inbegrepen, een hele onderneming. Op de foto van die oude ansichtkaart met Hotel Hommes staat ze, met een wit schort voor, op de stoep. Het huis in Finsterwolde waar ze woonde - en waar ook alle kinderen zijn geboren - was prachtig. Het staat er nu nog, schuin tegenover het hotel."

Neem- en eetrecht

Meer dan een eeuw voordat bisschop Muskens veel opzien baarde met zijn uitspraak dat een waarachtig hongerende wel een brood 'zou mogen nemen', had Jan Poppes Hommes het *neem- en eetrecht* verdedigd. Vooral de onjuiste uitleg door derden had, evenals bij de bisschop in onze dagen, veel deining veroorzaakt. Tegenstanders, onder wie als progressief bekenden, beweerden opeens dat hij wilde aanzetten tot het vrij beslag leggen op (lees: stelen van) kleding, gereedschap of iets anders, en men dit desnoods 'voor de ogen van den rechtmatigen bezitter *ver- ofge-*

bruiken' kon. Dit was echter geenszins wat Hommes voor ogen stond. Hij noemde dat deel van iemands bezit dat 'voor direct of later gebruik bestemd' was, nu juist 'onschendbaar', omdat men iemand wel in groot gevaar zou kunnen brengen door hem zulks af te nemen. Het was de reeds toen bestaande overvloed, welke volstrekt onevenredig was verdeeld, die Hommes in het geweer had doen komen. "Indien wij van *neemrecht* spreken" (dan doen wij dat) *omdat al wat is, voor allen is.*" De natuur (en voor de gelovigen: god - door Hommes klein geschreven) had dit niet met een bijzondere verdeelsleutel 'ter beschikking gesteld'.

Het gehele betoog, ondertekend met het pseudoniem *Uw vriend X*, is met 440 regels wel erg breedvoerig. Het mag dan ook geen verbazing wekken dat de samenstellers van het, op details niet altijd even punctuele, *Biografisch Woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland* (deel 2, 1987) hebben gewezen op Hommes' 'duistere stijl' in verband met zijn twintig brochures. Dat komt overeen met wat Domela Nieuwenhuis in zijn herdenkingsartikel van woensdag 15 november 1916, vier dagen na Hommes heengaan, op de voorpagina van zijn tweemaal per week verschijnende krant *De Vrije Socialist* - losse nummers 4 cent - over zijn overleden vriend schreef: „Hij was een scherpzinnig man, en als hij zijn gedachten wat duidelijker had kunnen uitdrukken, dan zou er nog veel meer kracht van hem zijn uitgegaan."

'Vrijdenkerskongres'

Samen met Domela Nieuwenhuis vertrok Jan Hommes naar Rome om het 'Vrijdenkerskongres' in april 1904 te kunnen bijwonen. Onderweg schreef hij een tijdlang elke dag, dan weer om de twee dagen, een briefkaart naar huis.

„Er was een enorme stapel van", vertelt Eppo Veldkamp. „Mijn moeder had ze bewaard, en uit dat wat hij daar op geschreven heeft, zou je ook nu nog een heel verhaal kunnen maken. Helaas is er niets meer van over: tijdens de laatste dagen van de Tweede Wereldoorlog zijn die allemaal bij de branden in de Guldenstraat van de stad Groningen verwoest."

Jaren later schreef Hommes in een terugblik op zijn bezoek aan Rome dat hij aanvankelijk diep onder de indruk was geweest van de aanwezigheid van al die mensen. „Wat een opoffering in het belang van de lijdende mensheid." Toen enkelen hun enorme geleerdheid hadden blootgelegd en hadden betoogd dat in de allereerste plaats *scheiding van kerk en staat* nodig was, werden dezen met een daverend applaus beloond. Daarop kreeg een Frans arbeider het woord, die meende dat de loonslaven moesten ophouden te werken voor kerk en staat, en men de algehele vrijheid der individuen moest vooropstellen. Dan zou het roven van kerk en staat vanzelf vervallen. Daarna had echter niemand de spreker meer kunnen verstaan als gevolg van het gebrul

met Hotel

**'Scherpzinnig man' en Frederik van Eeden voegde daar aan
schreef hem aan haar kinderen als 'een vreemde man',
Jan Poppes Hommes, pionier van het anarchistisch
laatste decennia van de negentiende eeuw.**

aste opa in de buidel en
we."

de met Domela Nieuwen-
vergaderingen in het hotel.
s artikelen in de krant, en
boeren. Regelrecht in op-
maar ze hadden er wel
n als gevolg daarvan gin-
betekende voor zijn zaak
nam hij op de koop toe.
niet om zijn eigen gewin,
eenschap, en in eerste in-
nan.

er gelieerd aan bouwen
dat heeft zijn weerslag in
wee van zijn jongens zijn
n een is in de handel in
utgekomen. Door het vele
d verdiend, vertelde mijn
er niet op zitten; er was
ies van die jongens, huur
ostte ook nog wat..."

en goed laten leren. Een
erhoutvester geworden,
ands Oost-Indië, een an-
nieur bij de Nederlandse
e werd eveneens spoor-
Transvaal en later ook
van de zonen ging naar
Eerste Wereldoorlog te-
duikboot. Overigens kun-
en van zijn dochters mo-
zicht was hij zijn tijd ver-
nsen kweekt altijd weer-
der als vijftienjarige al op
ngen om er de huishoud-
aarnaast Franse les te ne-
d een hele sensatie: een
kamer in de Stad! Door-
v ook al jong was overle-
der die huishouding run-
dienstbodes voor het ho-
ele onderneming. Op de
chtkaart met Hotel Hom-
wit schort voor, op de
terwolde waar ze woon-
kinderen zijn geboren -
er nu nog, schuin tegen-

ordat bisschop Muskens
et zijn uitspraak dat een
e wel een brood "zou mo-
ppes Hommes het neem-
Vooral de onjuiste uitleg
als bij de bisschop in onze
oorzaakt. Tegenstanders,
ef bekenden, beweerden
nzetten tot het vrij beslag
n van) kleding, gereede-
n men dit desnoods 'voor
matigen bezitter ver- of ge-

bruiken' kon. Dit was echter geenszins wat Hom-
mes voor ogen stond. Hij noemde dat deel van ie-
mands bezit dat 'voor direct of later gebruik be-
stemd' was, nu juist 'onschendbaar', omdat men
iemand wel in groot gevaar zou kunnen brengen
door hem zulks af te nemen. Het was de reeds
toen bestaande overvloed, welke volstrekt on-
evenredig was verdeeld, die Hommes in het ge-
weer had doen komen. "Indien wij van *neem-
recht spreken*" (dan doen wij dat) *omdat al wat is,
voor allen is.*" De natuur (en voor de gelovigen:
god - door Hommes klein geschreven) had dit
niet met een bijzondere verdeelsleutel 'ter be-
schikking gesteld'.

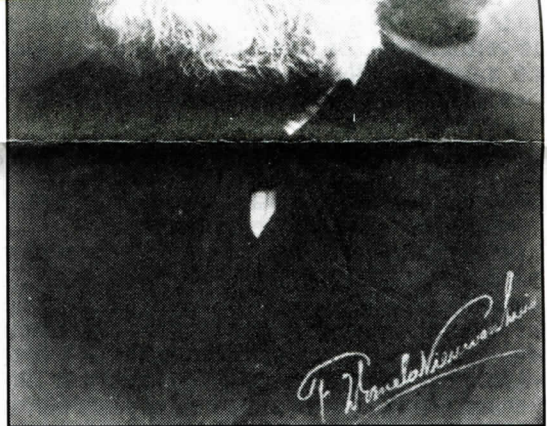
Het gehele betoog, ondertekend met het pseu-
doniem *Uw vriend X*, is met 440 regels wel erg
breedvoerig. Het mag dan ook geen verbazing
wekken dat de samenstellers van het, op details
niet altijd even punctuele, *Biografisch Woorden-
boek van het socialisme en de arbeidersbeweging
in Nederland* (deel 2, 1987) hebben gewezen op
Hommes' 'duistere stijl' in verband met zijn
twintig brochures. Dat komt overeen met wat
Domela Nieuwenhuis in zijn herdenkingsartikel
van woensdag 15 november 1916, vier dagen na
Hommes heengaan, op de voorpagina van zijn
tweemaal per week verschijnende krant *De Vrije
Socialist* - losse nummers 4 cent - over zijn over-
leden vriend schreef: „Hij was een scherpzinnig
man, en als hij zijn gedachten wat duidelijker
had kunnen uitdrukken, dan zou er nog veel
meer kracht van hem zijn uitgegaan.”

'Vrijdenkerskongres'

Samen met Domela Nieuwenhuis vertrok Jan
Hommes naar Rome om het 'Vrijdenkerskon-
gres' in april 1904 te kunnen bijwonen. Onder-
weg schreef hij een tijdslang elke dag, dan weer
om de twee dagen, een briefkaart naar huis.

„Er was een enorme stapel van”, vertelt Eppo
Veldkamp. „Mijn moeder had ze bewaard, en uit
dat wat hij daar op geschreven heeft, zou je ook
nu nog een heel verhaal kunnen maken. Helaas is
er niets meer van over: tijdens de laatste dagen
van de Tweede Wereldoorlog zijn die allemaal
bij de branden in de Guldenstraat van de stad
Groningen verwoest.”

Jaren later schreef Hommes in een terugblik op
zijn bezoek aan Rome dat hij aanvankelijk diep
onder de indruk was geweest van de aanwezig-
heid van al die mensen. „Wat een opoffering in
het belang van de lijdende mensheid.” Toen en-
kelen hun enorme geleerdheid hadden blootge-
legd en hadden betoogd dat in de allereerste
plaats *scheiding van kerk en staat* nodig was, wer-
den dezen met een daverend applaus beloond.
Daarop kreeg een Frans arbeider het woord, die
meende dat de loonslaven moesten ophouden te
werken voor kerk en staat, en men de algehele
vrijheid der individuen moest vooropstellen.
Dan zou het roven van kerk en staat vanzelf ver-
vallen. Daarna had echter niemand de spreker
meer kunnen verstaan als gevolg van het gebrul

▲ Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846 - 1919)
hield regelmatig toespraken in Hotel Hommes.

en het geschuifel met de voeten. Toen de man
toch verder sprak, „begonnen bijna alle heeren
en dames vrijdenk(st)ers te loeien, zoals beesten
dat kunnen doen”, schreef Hommes. Op die ma-
nier werd de spreker gedwongen zijn betoog te
staken en de tribune te verlaten. „Wat zegt gij nu
van zulke vrijdenkers?” vroeg Hommes aan zijn
vriend Domela Nieuwenhuis. Deze reageerde
slechts door middel van een eenvoudig schou-
derophalen. Ondanks verschillen in reactie heb-
ben de beide mannen ook tijdens die onderne-
ming een goede verstandhouding kunnen bewa-
ren, getuige ook Nieuwenhuis' gedenkwor-
den van 15 november 1916: „De aangenaamste her-
inneringen hebben wij van hem als reisgenoot.”

Dwaalspoor

In de brochure *Gedachten van den eenzame in het
Noorden*, in het begin van de twintigste eeuw ge-
drukt, beklagde Hommes zich erover dat men
niet serieus met hem heeft willen discussiëren,
maar hem als een waanzinnige afschilderde en
op die manier de werkende klasse op een dwaal-
spoor had gebracht. „Dat plezier gun ik geen en-
kelen redakteur of propagandist”, schreef hij.

Hommes was ervan overtuigd dat een vrije sa-
menleving tot de mogelijkheden behoorde, ook
al zouden degenen die geheel of gedeeltelijk van
de arbeid van anderen wilden leven, uit zelfbe-
houd absolute vrijheid moeten afraden. Maar
ook de 'makelaars of voorlichters in socialisme'
verweet hij 'nadeel te doen aan den natuurlijke
voortgang.... De werkmenschen die ons ver-
lossen moeten, hebben alleen de opwekking tot
zelfdenken van noode'. Propagandisten, die 'uit
alle hoeken en vooral uit de steden' kwamen,
goiden volgens hem roet in het eten door te
doen 'gelijk de schoolmeesters met de kinderen:
zij pompen de werkmenschen vol met leerstel-
lingen, welke in de steden en kongressen zijn
uitgebroed, inhoudende dat absolute vrijheid
onnatuurlijk zou zijn'. Als een arbeider zich bij
Hommes kwam beklagen en hem om raad vroeg,
omdat er maar geen verbetering merkbaar werd,
luidde zijn antwoord steeds: „*Eigen schuld, raad-
pleeg uw eigen behoeften, denk zelf over uw toe-
stand na* in plaats van naar anderen uw oren te la-
ten hangen.”

„Door *vrijen arbeid* voorzie ik in mijn onder-
houd. Door *ruiling* verkrijg ik van anderen wat ik
verder nodig heb”, luidde een van zijn beginse-
len. Dat de overheid - met name in die context -
bij Hommes bepaald niet in een goed blaadje
stond, bleek uit zijn woorden: „De staat kan men
zich het beste voorstellen als een rooverbende
met een hoofdman, waarom al de roovers zich
centraliseren... De staat brengt niets voort. Inte-
gendeel.” En over de handlangers van die over-
heid schreef hij: „De staatsambtenaren hinde-
ren de individuen in al hun ondernemingen.”

Vooral wat dat laatste aangaat, is er - bijna een
eeuw nadat Hommes al die gedachten aan het
papier toevertrouwde - nog niets veranderd.